Editorial

Όχι μόνο στο δίκαιο αλλά και στην οικονομία, οι κανόνες δεν αποδίδουν μια αντικειμενική και σταθερή αλήθεια. Αποτελούν το προϊόν μεταβλητών πολιτικών αποφάσεων. Τόσο δε η ισχύς όσο και η νομιμοποίησή τους παραμένουν πάντα εξαρτημένες από τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε ιστορικής συγκυρίας.

Έτσι, χρειάστηκαν λίγες μόνο εβδομάδες εξάπλωσης της πανδημίας του Covid-19 για να ληφθεί από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις εθνικές κυβερνήσεις των κρατών μελών η πολιτική απόφαση άρσης ή παράκαμψης των σκληρών μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας που, μετά το ξέσπασμα της δημοσιονομικής κρίσης στην Ευρώπη το 2010, προβάλλονταν ως επιβαλλόμενα τάχα από τη φύση των πραγμάτων.

Εντούτοις, η ενίσχυση του παρεμβατικού ρόλου του κράτους, όπως καταγράφηκε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο κατά την περίοδο της πανδημίας, έμελλε τελικά να αποδειχθεί και αυτή συγκυριακή. Παρ' ότι η παρέκκλιση από την άκαμπτη δημοσιονομική πειθαρχία είχε αναζωογονήσει τις οικονομίες, ιδίως των πιο ευάλωτων κρατών μελών, μέσα σε αυτές τις απρόβλεπτες και κατεπείγουσες συνθήκες, μετά την υποχώρηση της υγειονομικής κρίσης οι πολιτικές ελίτ της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφάσισαν να μην αναθεωρήσουν τις θεμελιώδεις αρχές της οικονομικής της διακυβέρνησης. Κρίθηκε σκόπιμο να συνεχιστεί ακάθεκτη η πορεία απελευθέρωσης των αγορών και ιδιωτικοποίησης των δημόσιων εξουσιών.

Κι όμως, ενώ η Ευρώπη επανερχόταν στη λογική της απόλυτης πρωτοκαθεδρίας του οικονομικού φιλελευθερισμού και της απίσχνασης του παρεμβατικού ρόλου του κράτους, χρειάστηκε απλώς να διαφανούν οι γεωστρατηγικοί και κοινωνικοοικονομικοί κίνδυνοι που εγκυμονούσε η έναρξη του πολέμου στην Ουκρανία για να ληφθεί από τη γαλλική Κυβέρνηση η απόφαση της πλήρους εθνικοποίησης της εταιρίας ηλεκτρισμού (Électricité de France), ώστε να διασφαλιστεί η ενεργειακή αυτονομία της χώρας και να συγκρατηθεί σε λογικά επίπεδα η άνοδος των τιμών.

Είναι πια φανερό ότι σχεδόν τίποτα δεν είναι αντικειμενικό και σταθερό ως προς την αντίληψη και τη διαχείριση της οικονομίας, αφού, σε τελική ανάλυση, δεν είναι τόσο τα μαθηματικά που επικαθορίζουν την πορεία της όσο ο μεταβλητός συσχετισμός δύναμης των αντικρουόμενων συμφερόντων και ιδεολογιών. Παραφράζοντας την επισήμανση του

J. Carville στο επιτελείο της προεκλογικής καμπάνιας του B. Clinton το 1992, θα μπορούσε κανείς να πει πως «δεν είναι η οικονομία, είναι η πολιτική οικονομία, ηλίθιε!».

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει (βλ., ιδίως, τα Editorials της 03.07.2026, της 27.06.2025 και της 28.11.2025), η *πολυκρίση* των τελευταίων σχεδόν είκοσι χρόνων έχει επικαθορίσει την πολιτική οικονομία της εποχής μας, μετασχηματίζοντας μοιραία τα νομικά συστήματα, εθνικά και υπερεθνικά. Πρωταρχικό γνώρισμα αυτού του μετασχηματισμού αποτελεί η ενίσχυση του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος στην οικονομία, το οποίο συρρικνώνει το πεδίο του πολιτικού ανταγωνισμού και ενισχύει τον φιλελεύθερο πυλώνα των έννομων τάξεων σε βάρος του κοινωνικού. Παρά τις παλινδρομήσεις, κυρίαρχες τάσεις αποτελούν πλέον η επικράτηση υπερφιλελεύθερων ερμηνειών, η συρρίκνωση του δικαίου σε δικαίωμα, ο εξοβελισμός των θεμελιωδών καθηκόντων και η αποδυνάμωση της κανονιστικότητας του Συντάγματος. Κάτω δε από το μανδύα μιας αναπόφευκτης παγκοσμιοποίησης και ενός εκσυγχρονιστικού εξευρωπαϊσμού, τα ευρωπαϊκά κράτη δεσμεύονται όλο και λιγότερο από τη συνταγματική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, αίρουν θεμελιώδεις περιορισμούς της ιδιοκτησίας και της οικονομικής ελευθερίας και αρκούνται σε έναν ρόλο ρυθμιστή της αγοράς, χωρίς να δρομολογούν ειλικρινείς αναδιανεμητικές πολιτικές.

Σε ό,τι αφορά το εθνικό μας Σύνταγμα, το γράμμα των διατάξεων των άρθρων 5, 17 και 106 αποτύπωσε με τον πλέον σαφή τρόπο τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό της μεταπολιτευτικής περιόδου που αποτέλεσε το θεμέλιο του δικαιοπολιτικού συμβιβασμού για την κατάρτιση του καταστατικού χάρτη της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας. Από τη μία πλευρά, η κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας και της ατομικής ιδιοκτησίας σηματοδότησαν τα όρια του κρατικού παρεμβατισμού. Από την άλλη, ο κρατικός προγραμματισμός και συντονισμός της οικονομικής δραστηριότητας και οι ρητές κοινωνικές δεσμεύσεις της ιδιοκτησίας στέρησαν από την παραπάνω κατοχύρωση τον πρωταγωνιστικό ρόλο που η οικονομική ελευθερία και η ατομική ιδιοκτησία διεκδικούν στα αμιγώς φιλελεύθερα οικονομικά συστήματα. Έτσι, το Σύνταγμα του 1975 μπορεί να μην υπήρξε ποτέ ουδέτερο, καθώς υιοθέτησε το δόγμα της οικονομίας της αγοράς, αλλά κατόρθωσε να λειτουργήσει επί πολλές δεκαετίες ως κοινωνικοοικονομικά ανοιχτό, καθώς υποδέχθηκε την άσκηση τόσο φιλελεύθερων όσο και αναδιανεμητικών πολιτικών.

Ωστόσο, σήμερα, η διεθνοποίηση και ο εξευρωπαϊσμός της ερμηνείας του ελληνικού οικονομικού Συντάγματος αποδυναμώνουν τους συνταγματικούς κανόνες περί κρατικού παρεμβατισμού. Το ελληνικό Κράτος αδυνατεί πλέον εξ αντικειμένου να προγραμματίσει και να συντονίσει την οικονομική δραστηριότητα, καθώς αυτή υπαγορεύεται σε μεγάλο βαθμό από υπερεθνικούς οργανισμούς και άτυπους διεθνείς θεσμούς. Σύμφωνα δε με τους

βασικούς άξονες της κυρίαρχης ευρωπαϊκής πολιτικής, κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει στις μέρες μας να διασφαλίζει την αγορακεντρική διακυβέρνηση και τη δημοσιονομική ισορροπία. Ως μοναδική εξαίρεση από την υποχρέωση κατάρτισης ισοσκελισμένων προϋπολογισμών φαίνεται να αναγνωρίζεται πια μόνον η δυνατότητα υπέρβασης του ορίου των δημοσίων δαπανών για την ενίσχυση της εθνικής άμυνας. Με άλλα λόγια, ο Επανεξοπλισμός της Ευρώπης ανάγεται στον νέο υπερ-σκοπό του εθνικού οικονομικού Συντάγματος, ο οποίος λειτουργεί ως ένα νέο είδος προκρούστειας κλίνης για το πολύπαθο κοινωνικό κράτος. Υπάρχουν, άραγε, ακόμη περιθώρια εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής με βάση τις ρητές ειδικές διατάξεις και τους ιδιαίτερους σκοπούς του εθνικού Συντάγματος;

Ο Παναγιώτης Μαντζούφας υπερασπίζεται τον σταδιακό εξευρωπαϊσμό του ελληνικού οικονομικού Συντάγματος, υποστηρίζοντας πως, όταν θεσμοθετήθηκε το άρθρο 106 του Συντάγματος, δεν λήφθηκε επαρκώς υπόψη το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρ' όλα αυτά, οι εξελίξεις που έλαβαν χώρα από τη δεκαετία του 1990 και εφεξής, συνετέλεσαν στην αλλαγή της αποστολής του Κράτους, το οποίο σταδιακά έπαυσε να παράγει προϊόντα και υπηρεσίες, προκειμένου να αναλάβει έναν ρόλο ρυθμιστικό της αγοράς. Βασική υποχρέωση της ρυθμιστικής του εποπτείας αποτέλεσε η διασφάλιση της ισότητας, της ποιότητας και της καθολικότητας στην πρόσβαση των κοινωνικών αγαθών ζωτικής σημασίας, τα οποία παρέχονται πλέον από ιδιωτικοποιημένες ή και ιδιωτικές επιχειρήσεις. Κατά την άποψη του συγγραφέα, στο πλαίσιο μιας αναθεωρητικής διαδικασίας είναι απαραίτητο να γίνει ρητή αναφορά στον θεσμό και στην ορθή λειτουργία της ελεύθερης αγοράς, ενώ το κράτος πρέπει να περιορισθεί σε μια επικουρική λειτουργία. Όπως εξηγεί χαρακτηριστικά, «η αγορά αναγνωρίζεται ως ο κεντρικός θεσμός οργάνωσης των οικονομικών σχέσεων και το κράτος παρεμβαίνει κατ' εξαίρεση για να αντιμετωπίσει τις αποτυχίες της αγοράς και τις αδυναμίες της στον αναδιανεμητικό της ρόλο».